

paspoort

De wereld van
de geschiedenis

Archeon

Hartelijk welkom
in Archeon

In Archeon zijn 43 huizen, hutten en boerderijen nagebouwd die vroeger echt in Nederland zijn bewoond. De Archeotolken, die in ons park werken, laten zien hoe de mensen in de verschillende tijden in Nederland hebben geleefd. Met dit paspoort loop je door de eeuwen heen en beleef je een hoop. Volg de route en lees de vragen. Als je goed om je heen kijkt, vind je de antwoorden wel. Je kunt ook een praatje maken met één van onze Archeotolken.
Veel plezier in Archeon!

Naam: _____

Woonplaats: _____

Telefoonnummer: _____ **Leeftijd:** _____

Mijn beste vriend(in) is: _____

Wat ik later worden wil: _____

Het leukste in Archeon: _____

_____

WELKOM IN HET ARCHEOLOGIEHUIS ZUID-HOLLAND

De meeste Romeinen woonden net als de inheemse bevolking van Nederland niet in een stad, maar op het platteland. Rijke boeren lieten hun boerderij er soms wel uitzien als een Romeins gebouw. Dit museum bijvoorbeeld, is een oude boerderij in een Romeins jasje. In de stad leefden de mensen heel anders dan op het platteland. Op het platteland waren geen theaters, tempels en badhuizen. Voor vermaak ging de Romeinse boer naar de stad.

Als de boer zich wilde wassen dan deed hij dat in een stroompje of een vennetje, of thuis met een emmertje water. Natuurlijk kon hij dat water verwarmen in een keteltje. Hij waste zich niet heel vaak. Niemand waste zich dagelijks, dus schoon zijn of lekker ruiken maakt minder uit. Hij had geen tijd om lang in een badhuis te zitten. Er moest gewerkt worden!

Route: Ga lekker zitten in de filmzaal en bekijk de film. Loop daarna door naar boven en los de volgende vragen op.

I

De groene meerkat... Klinkt als een fabeldier. Toch bestaat het dier echt! Zoek de resten van dit dier op, wat is het?

A Rat

B Poes

C Aap

2 De Romeinen brachten veel nieuwe spullen naar Nederland, zoals ham, de kip, de pauw en het konijn. Ook kenden de Romeinen al hamburgers en poffertjes. De spullen werden naar Nederland gebracht met een boot. Olie en wijn werden in grote 'amforen' meegebracht. Deze kruiken hebben een punt aan de onderkant, waarom zou dat zijn?

- A Door de punt aan de onderkant paste er meer in.
- B Een punt zag er mooier en duurder uit volgens de Romeinen.
- C Door de punt aan de onderkant konden de kruiken makkelijker vervoerd worden.
- D Door de gepunte vorm van de kruik bleef de inhoud langer koud.

3 Romeinse soldaten mochten niet verliefd worden en trouwen. Een vriendinnetje leidde hen alleen maar af, en dat was niet goed voor de strijd. Toch werden er veel geheime briefjes naar vriendinnetjes gestuurd. Verliefde soldaten bedachten hele slimme trucjes om stiekem een briefje te versturen. Hoe deden ze dat eigenlijk?

- A Een soort geheimschrift dat niemand kende.
- B Begroeven hun briefje zodat hun vriendinnetje de brief dan kon opgraven.
- C Ze schreven met melk. Deze werd weer zichtbaar door er as overheen te wrijven.
- D Ze gaven de briefjes aan elkaar door.

SPEURTOCHT PREHISTORIE

8800-12 voor Christus

PREHISTORIE

De prehistorie duurde duizenden jaren. De eerste persoon die iets schreef over de Nederlanden was Julius Caesar. Daarvoor konden mensen niet lezen of schrijven. Maar ze waren niet dom. Ze wisten heel veel. Ze maakten zelf huizen, kleding en gereedschappen. Alles van materialen uit de natuur: planten, dieren en stenen.

Route: Vanuit het entreegebouw loop je over het pad recht op het oudste kamp van Archeon af, hier kom je in de middensteentijd.

MIDDEN STEENTIJD

8800-5300 voor Christus

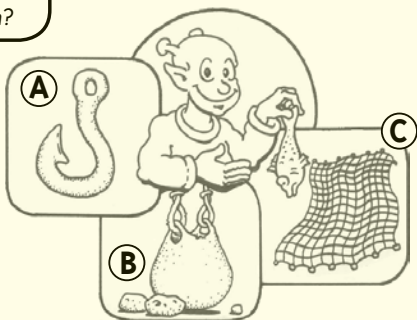
10.000 jaar geleden leefden de mensen in ons land in de hutten die je hier ziet. Nederland was een groot loofbos. Hier en daar leefden mensen in kleine kampen. Stel je voor dat je met je familie in zo'n hut woont. Je kunt buiten misschien oefenen hoe men vuur maakte in deze tijd. Kijk maar eens goed rond in een hut, je ziet een vuurplaats en een warme slaappleats met huiden. Deze mensen jaagden op dieren en verzamelden bovendien wortels, bessen en noten. We noemen ze daarom ook wel jager-verzamelaars.

In het meer zie je boomstamkano's. Jij mag ze zelf proberen, maar let op, ze zijn wel wiebelig! Met deze kano's konden de mensen gaan vissen, maar ook verhuizen. Dat deden ze elk jaar minstens twee keer, want in de zomer was op andere plaatsen voedsel te vinden dan in de winter.

2

Welk voorwerp werd **niet** gebruikt om te vissen?

Drillboor

Hakken en branden

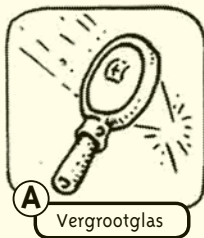

Met planken

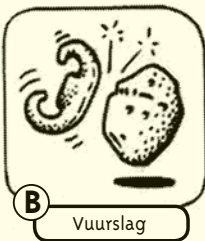
Hoe werden kano's gemaakt? **3**

De mensen hadden niet veel bezittingen, alleen wat nodig was om te overleven. Wanneer je zo vaak verhuist is het maar lastig om veel spullen te hebben. Erg belangrijk waren jacht- en visgerei, goed gereedschap van vuursteen, bot of gewei en vervoer. Om eten te bereiden en om je warm te houden was vuur nodig. Een vuurmaakset was dus onmisbaar. Deze mensen kenden de natuur heel erg goed. Ze wisten bijvoorbeeld precies welke planten en kruiden ze konden gebruiken voor het eten of als geneesmiddel. En ook welke niet...!

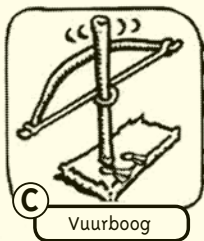
4 Welke vuurmaakset past in deze tijd?

Vergrootglas

Vuurslag

Vuurboog

Route: Vanaf het kamp in de midden steentijd, ga je naar links en loop je over het verharde pad. Aan het einde van het pad kom je bij de Eerste boeren - Lineair - Bandkeramiekcultuur.

Wist je dat sommige huizen wel meer dan 37 meter lang waren?!

EERSTE BOEREN – LINEAIR-BANDKERAMIEKCULTUUR 5300-4300 voor Christus

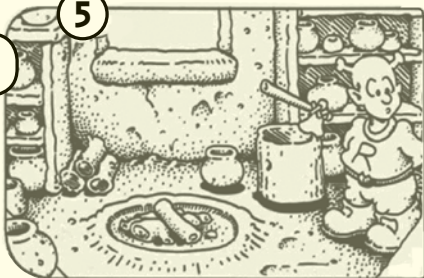
Zevenduizend jaar geleden leefden de Eerste Boeren in het zuiden van ons land. Zij woonden in grote boerderijen van hout en leem (klei en zand), en met een dak van stro of riet. De boeren hielden vee en hadden akkers waarop ze graan en andere gewassen teelden. Zij hoefden daarom niet meer te verhuizen of op jacht te gaan zoals de jager-verzamelaars in de midden steentijd. Er is dus veel veranderd in het leven van de prehistorische mens. Daarom noemen wij deze periode de nieuwe steentijd. Als je in de boerderij kijkt zie je allerlei potten van aardewerk, die zijn handig om mee te koken of om voorraad in te bewaren.

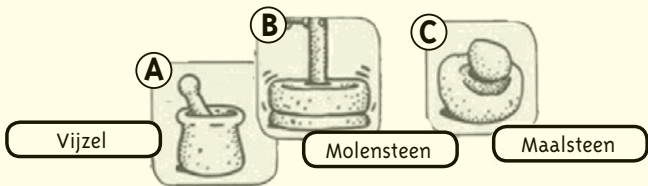
5

Waarmee malen ze hier graan?

Zie volgende bladzijde

De eerste boeren verbouwden niet alleen eten, maar ook een plant waarmee ze kleding of touw konden maken. De vezel van de plant twijnde (knoopte) men aan elkaar tot touw of weefde men aan elkaar totdat ze een doek van stof overhielden: linnen.

6 Van welk plantje maak je linnen?

A Vlas

B Spelt

C Riet

Route: Je kunt achter uit het huis de twee bruggetjes over. Dan de eerste rechts naar het hunebed.

HUNEBEDBOUWERS - TRECHTERBEKERCULTUUR 5300-4900 voor Christus

Grote stenen op elkaar gezet, met aarde eroverheen. Dat is een hunebed.

7 Hoe werd zo'n grote steen verplaatst?

- (A) Door reuzen (B) Door rollende balken (C) Door wagens

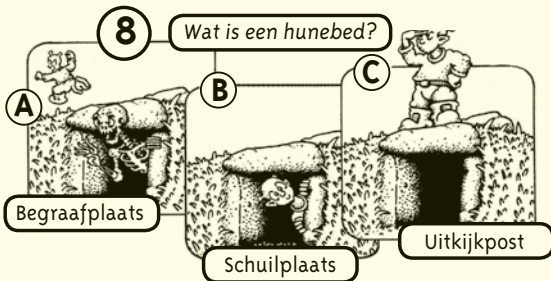
De hunebedbouwers woonden vijfduizend jaar geleden in het noorden van ons land.

Daar kun je nog steeds echte hunebedden zien. Het hunebed was niet om in te wonen, dat zie je wel. Als je in het huis van de hunebedbouwers kijkt, ziet dat er wat gezelliger uit met verschillende kamers. Rond het huis liggen kleine akkertjes. Hunebedbouwers gingen ook vaak op jacht. Zo kwamen ze aan vlees en bont. Van bont maakten ze kleding.

Wist je dat sommige hunebedstenen zwaarder zijn dan een vrachtauto?!

8 Wat is een hunebed?

9 Hoe zien hun potten eruit?

Trechterbeker

Eerste Boeren

Mok

Route: Het pad loopt tussen het hunebed en het huis door en dan met een bocht naar rechts. Aan de overkant van het bruggetje sta je in de bronstijd.

Wist je dat de koeien in de Bronstijd heel erg klein waren?!
Vaak maar 90 cm hoog.

BRONSTIJD

2000-800 voor Christus

Op het erf van de bronstijd zie je een schuur, een grafheuvel, een akker en een huis. Hier woonden boeren. Zij verbouwden granen, groentes en vlas op hun akkers en hielden vee, vooral koeien waren erg belangrijk. Van vlas werd garen gesponnen waarvan kleding werd gemaakt.

10

Waar werd het vee gestald?

- A** In huis
- B** Buiten
- C** In een stal

Brons was een nieuw soort metaal dat werd ontdekt. Het is heel hard en bestaat uit 2 metalen: koper en tin. Van brons konden ze sterke bijlen maken, maar ook messen en sieraden. Brons was heel kostbaar en moest uit het buitenland komen. In Nederland zit geen koper of tin in de grond. Daarom waren er nog veel mensen in de bronstijd die met stenen gereedschap werkten.

11

Met welk materiaal werkte de ambachtsman in zijn schuur?

A Brons

B Goud

C Zand

De mensen in de bronstijd konden mooie kleren maken van wol, vlas en leer. Het duurde alleen veel langer om een wollen of linnen rok te maken dan een van leer.

12

Waar werd dit voor gebruikt?

A Weven

B Spinnen

C Vlechten

Route: Vanuit het huis heb je links de akker, rechts de werkschuur. Volg het pad naar rechts, langs het water en daar zie je rechts de ijzertijd-boerderijen.

IJZERTIJD

800-12 voor Christus

Deze periode heet de ijzertijd, omdat men ijzer ontdekte en leerde te gebruiken. IJzer komt uit de grond in Nederland, en was dus goedkoper dan brons. IJzer moest men wel smeden. Dat betekent dat men het eerst heet moest maken, zodat het zacht genoeg werd om te bewerken met een hamer. Ze maakten van het bewerkte ijzer bijlen, messen, hamers en sieraden.

De huisjes van de ijzertijd stonden, in het noorden van het land, op een terp. Dat is een heuvel die door mensen is gemaakt.

13 Waarom maakte men zo'n terp?

- A** Vanwege overstromingen
- B** Om dichterbij de goden te zijn
- C** Ze verveelden zich

14 Van welk materiaal werd de muur van dit huis gemaakt?

- A** Baksteen
- B** Klei
- C** Mest

Route: Loop naar de overkant van de speeltuin. Rechts voor je zie je een wit gebouw met een rood dak, dit is de Romeinse herberg.

SPEURTOCHT ROMEINSE TIJD 12 voor christus - 400 na Christus

De Romeinen veroverden tweeduizend jaar geleden een deel van ons land. Zij hebben het zuiden van Nederland wel vierhonderd jaar lang bezet. De Romeinse heersers hadden goed getrainde soldaten. Ze bouwden forten om hun grenzen te verdedigen. Waar je het Romeinse gedeelte van Archeon binnenkomt, zie je een deel van een Romeinse muur met torens. Zo zagen de forten aan de grens van het Romeinse Rijk eruit. Deze grens werd gevormd door de rivier de Rijn en liep onder andere door Alphen aan den Rijn. De Romeinse stad in Archeon heet Trajectum ad Rhenum. Dit betekent "Oversteekplaats aan de Rijn". De gebouwen van dit Romeinse stadje komen uit ongeveer 150 na Christus, de tijd van de vriendelijke keizer Antonius Pius. De Romeinen die je in Archeon ziet, zijn in dienst van deze keizer.

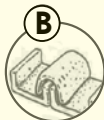
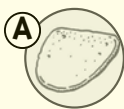
De Romeinen bouwden op een hele andere manier dan de mensen die oorspronkelijk in Nederland woonden. Vergelijk de ijzertijdboerderij uit de prehistorie maar eens met de gebouwen in de Romeinse stad.

De Romeinen gebruikten dakpannen, beton en vensterglas.

Wist je dat de Romeinen al pizza's aten, maar dan met niets erop... want van tomaten hadden ze nog nooit gehoord?!

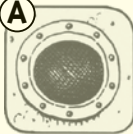
I Wat is de vorm van de Romeinse dakpannen?

2

Welke vorm hebben de ramen van de herberg?

A

B

C

HERBERG

Op de muren van de herberg zie je allerlei teksten staan in het Latijn.

Dat is de taal die de Romeinen spraken. Je ziet in het blauw het woord **HOSPICIUM**, dit betekent "herberg". In de herberg konden reizigers eten, overnachten en hun paard stallen.

Er hoorden ook stallen bij de herberg. Op de muur staat de Godin Epona afgebeeld. Zij was de beschermster van de paarden.

Als je binnenkomt zie je rechts in de hoek de deur naar het triclinium. In deze luxe kamer lagen de Romeinen te eten bij een feestje. Liggen zou beter voor de spijsvertering zijn.

Wist je dat Romeinse meisjes pas 8 dagen na hun geboorte een naam kregen; jongens zelfs nog een dag later?!

3

Welk woord dat met paarden te maken heeft kun je herkennen in het woord Epona.

A

Poep

B

Paard

C

Pony

Route: Het grote gebouw naast de herberg is het badhuis.

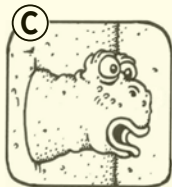
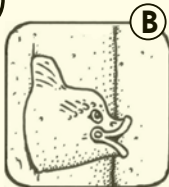

BADHUIS

Het badhuis was erg populair in de Romeinse tijd. Thuis hadden de meeste mensen geen bad en daarom kwamen ze hier. Niet alleen om goed schoon te worden, maar ook om andere mensen te ontmoeten of om te sporten. Bovendien konden ze in het badhuis gemasseerd worden. De Romeinen gebruikten zand en olie om hun huid schoon te maken. Misschien kun je zien hoe dit gaat in de massageruimte.

In het badhuis zie je waterspuwers. Op welke dieren lijken ze?

5

Op de binnenplaats kon je sporten. Er is ook een zwembad. De latrina zijn in de zuilengalerij; dit zijn de toiletten.

Wist je dat ze in december de Saturnalia Feesten hielden, waarbij slaven en meesters voor 1 dag van rol wisselden?!

Hoe veegden de Romeinen hun billen af?

6

- A Met hun handen
- B Met romeins wc-papier
- C Met een spons aan een stok

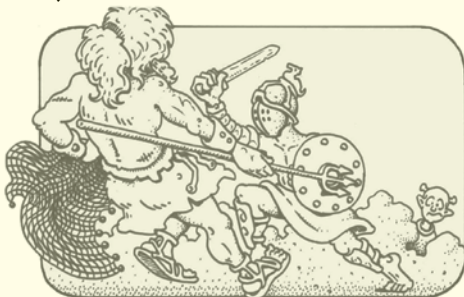

Achter de binnenplaats bevindt zich een strijdperk met een tribune eromheen. Hier vechten onze gladiatoren aan het eind van de dag. Ga kijken!

Hoe heet dit met zand bestrooide strijdperk?

7

- A Acropolis
- B Colosseum
- C Arena

Route: Als je het badhuis via de hoofdingang verlaat, zie je voor je de tempel liggen.

TEMPEL

Het tempelgebouw staat in een ommuurd gebied.

In het midden zie je een

tuintje met een grote zuil. Op de zuil zit Jupiter hoog in zijn zetel. Hij houdt een bliksemschicht in zijn hand.

Jupiter was de Romeinse oppergod. In de tempel werd de godin Nehalennia vereerd. Zij was de godin van de vruchtbaarheid.

Er werden offergaven aan de godin gebracht om haar gunstig te stemmen. Dit was vaak fruit.

Je kunt zelf ook deelnemen aan deze tempelceremonie aan het einde van de dag. (Vlak voor het gladiatorengevecht)

Wist je dat schoolkinderen hun eigen godin hadden: Minerva?!

8

Hoe ziet de godin Nehalennia er uit?

Route: Als je de tempel via de poort verlaat, sta je voor de domus. Het Romeinse huis van de pottenbakker.

POTTENBAKKER

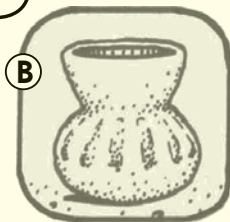
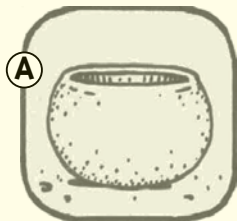
net als in de prehistorie werden er aardwerkpotten gemaakt van klei. De Romeinse pottenbakker gebruikte daarbij echter wel een draai-schijf, zodat zijn potten heel mooi glad en symmetrisch werden. De pottenbakker had in zijn tuin een grote oven om het aardewerk te bakken.

Wist je dat je tegen kiespijn een klein pakketje van mussenpoep om je nek kan hangen?!

9

Welke pot is typisch Romeins?

Route: Tussen de tempel en het badhuis ligt het forum, de markt.

FORUM

De markt werd gehouden op het forum. Er waren zaken te koop die de mensen in Nederland niet kenden zoals olijven, zijden stoffen en kippen. Vanaf een podium kon het volk worden toegesproken of er werd een slavenverkoop gehouden.

Exerceer met een Romeinse soldaat! Of kijk eens goed naar zijn wapenuitrusting. Kun je je voorstellen hoe je met al dat gewicht nog dertig kilometer moet marcheren?

ROMEINSE CIJFERS EN LETTERS

Welke cijfers zijn Romeins?

I

A 1 2 3 4 5 6

B I II III IV V VI

C 9 94 9 6 1 8

II

Romeins   Nederlands   Uitkomst

I + I   ... + ...   = ...

V + V   ... + ...   = ...

X - V   ... - ...   = ...

V - I   ... - ...   = ...

Nederland   Romeins

1   =   I

5   =   V

10   =   X

50   =   L

100   =   C

500   =   D

1000   =   M

De Romeinen waren de eersten in ons land die schrift gebruikten. Zij schreven allerlei zaken op die ze belangrijk vonden. Hun alfabet bestond uit 24 letters.

- De I en de J werden allebei als I geschreven
- De U en de V werden allebei als V geschreven.
- De K, de Y en de Z gebruikten de Romeinen bijna nooit.

A	F	L	Q	W
B	G	M	R	X
C	H	N	S	Y
D	I	O	T	Z
E	K	P	V	

Wist je dat elke 9de dag van de maand de school gesloten was vanwege de markt: veel te lawaaierig?!

12

Welk woord is niet goed geschreven?

A HOSPICIVM

B AQUADUCT

C PORTICVS

Wist je dat dit de Vikingtijd heet?
Vikingen kwamen uit het noorden. Ze werden ook wel Noormannen genoemd. Ze bestonden door handel en plunderingen.

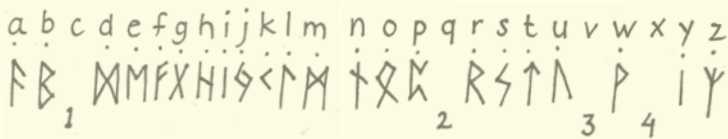
Route: Vanaf het Romeinse gedeelte: Loop vanaf de pottenbakker terug richting badhuis, sla vóór de herberg linksaf. Ga langs de speeltuin en loop nog even rechtdoor. Nu ben je aanbeland in de vroege middeleeuwen.

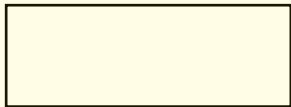
SPEURTOCHT VROEGE MIDDELEEUWEN (Vikingen) 400-1000 na Christus

De middeleeuwen duurde heel lang, wel duizend jaar. De eerste helft noemen we de vroege middeleeuwen. Tussen de vroege en de late middeleeuwen zijn grote verschillen. Godsdienst was heel belangrijk voor de mensen. Tijdens de vroege middeleeuwen geloofden de mensen in meerdere goden. Je hebt Wodan, Donar en Freija. Hun namen vind je nog terug in de woorden woensdag (Wodans dag), donderdag (Donars dag) en vrijdag (Freija's dag). De belangrijkste god was Thor. Hij beschermt tegen wanorde en kan tegen titanen vechten. Hij heeft een donderende hamer als wapen. Veel mensen gaven hun woonplaats en kinderen namen die van Thor zijn afgeleid. Aan het einde van de vroege middeleeuwen kwamen priesters naar ons land om hier het christendom te verspreiden. Dit was een nieuwe godsdienst, met maar één God. Deze godsdienst is in de late middeleeuwen het belangrijkste geworden.

De Vikingen hadden een eigen alfabet. De letters die zij gebruikten heten runentekens. Ze bestaan uit allemaal rechte lijnen. Zo konden ze makkelijk op een stuk hout krassen met een mes. Een mes had iedereen bij zich. Er was verder geen inkt, pen of papier nodig! Hieronder zie je een runenalfabet.

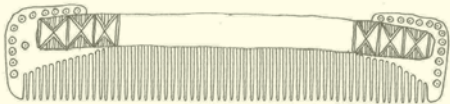

I Kan jij lezen van wie deze ring is?

Probeer je eigen naam eens in runentekens op de kam te schrijven. Op de vroegmiddeleeuwse benen kam hieronder zou dat een mooie versiering zijn!

- 1: Klinkt de C als een s? Neem dan de rune s;
Klinkt de C als een k? Neem dan de rune k.
- 2: Een Q kun je vervangen door de runen k en w.
- 3: Een V kun je vervangen door de rune f.
- 4: Een X kun je vervangen door de runen k en s.

In de vroege middeleeuwen gebruikten de mensen geen bakstenen of dakpannen om hun huizen te bouwen. Ze werkten veel met hout. Eerst werd een houten huisgeraamte gebouwd. De muren waren van planken of van leem, een kleverig soort klei, die op een vlechtwerk van takken werd gesmeerd. De daken waren van riet gemaakt of van kleine plankdeeltjes.

Ijzer was wel te koop, maar te duur om er veel van te gebruiken. Het aan elkaar vastmaken van twee stukken hout zonder ijzeren spijkers noem je een houtverbinding. Als je goed rondkijkt in deze gebouwen ontdek je vast verschillende soorten houtverbindingen.

Route: Volg de bocht en je komt in de Damstrate van het laatmiddeleeuwse stadje Gravendam.

Wist je dat je in de middeleeuwen al vanaf 7 jaar aan de slag moest? Je ging dan soms ook al het huis uit! Je ging dan bij je leermeester wonen.

SPEURTOCHT LATE MIDDELEEUWEN

1000-1500 na Christus

Welkom in Gravendam! Dit stadje uit de veertiende eeuw is zo genoemd omdat de graaf van Holland de dam beheert. Deze stad is ontstaan door een dam te bouwen in een stroom. Hierdoor bleef het gebied droog en konden er mensen wonen.

DE DAMSTRATE

In de Damstrate wonen eenvoudige mensen. De visser, de imker, de mandenmaker en de houtbewerker. Deze beroepen stonden nog half in het boerenleven van het platteland, en half in het ambachtelijke leven van de stad. De huizen werden gemaakt van hout met leem en hadden meestal een rieten dak. Er was maar één kamer, waarin het hele gezin alles doet: werken, eten, koken, spelen en slapen. Als je licht in huis wilde, zet je een luik open; maar pas op voor de wind, want er zat geen glas in! In de tuintjes verbouwden de mensen hun eigen groente. Kijk er staat in elke tuin een secreet. Dat is dat huisje.

2 Waar zijn deze huisjes voor?

- A** Toilet
- B** Afwasplek
- C** Put

SMID EN STAL

De smid blaast met een grote blaasbalg lucht in het vuur, dan werd het extra heet. Zo kon hij het ijzer goed smeden. Hij vormde het met hamer en aambeeld.

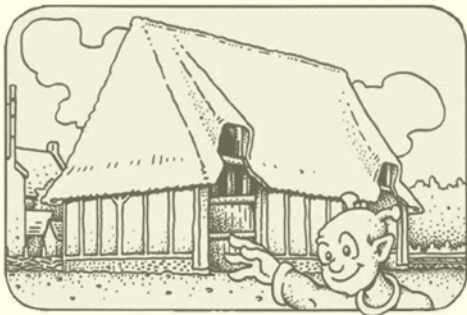
Wist je dat het vuur van de smid heel erg heet werd; wel 1700 graden?!

3 Hoe groot is de blaasbalg ongeveer?

In de stal konden mensen hun paard stallen. Dit deden de rijken en de reizigers die in de stad te gast waren.

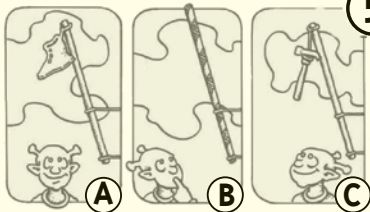
4 Welk dier zie je niet in en rond de stal?

HEERESTRATE

In de Heerestrategie woonden de rijkere mensen zoals de schoenmaker, de bakker en de de pottenkoopman. Aan de uithangtekens op de huizen kun je herkennen wie daar woont en werkt. Middeleeuwen gebruikten nog weinig letters omdat niet iedereen kon lezen.

Wist je dat ze in de middeleeuwen schoenen met lange puntneuzen heel mooi vonden? Ze werden uiteindelijk zo lang dat je erover kon struikelen!

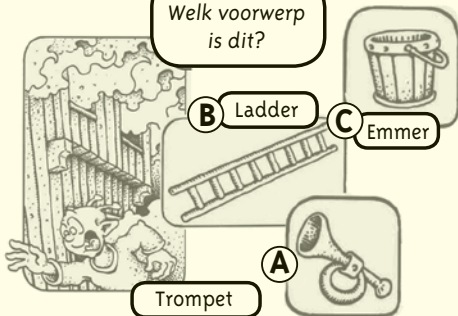
5 Welk uithangteken zie je niet?

De huizen in de Heerestrategie waren moderner en luxer dan die in de Damstrategie. Er werd hier wel gebouwd met baksteen, glas en ijzeren hang- en sluitwerk. Kijk maar eens goed, dan zie je veel verschillende bouwmaterialen!

Toch zat in de meeste huizen nog veel hout en bijna alle daken waren nog van riet. Er was veel gevaar voor brand en daarom moet men zich in de stad aan strenge regels houden.

Aan de buitenmuur van het huis moet een voorwerp hangen dat nodig is wanneer er brand uitbreekt.

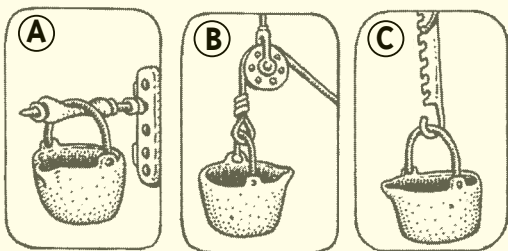
6 Welk voorwerp is dit?

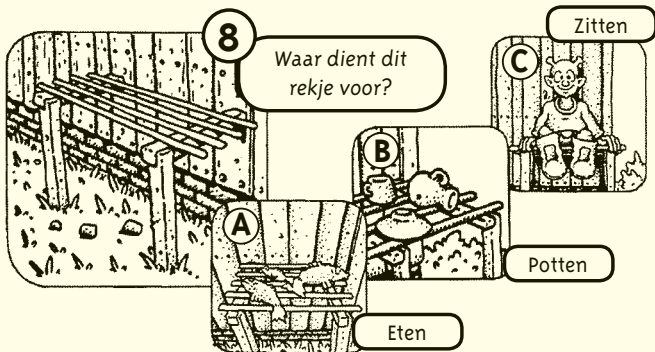
In de meeste huizen zie je een haardplaats die tegen de wand aanzit. De rook gaat door de schoorsteen naar buiten. Per schoorsteen moest belasting betaald worden. Er werd hout of turf gestookt. Het vuur diende voor warmte en om op te koken. Boven het vuur hing een haal, een handig apparaat om de potten boven het vuur in hoogte te kunnen verstellen.

7

Hoe ziet dit
apparaat
eruit?

Je ziet in deze huizen geen kranen en ook geen waterafvoer. Achter elk huis is een waterput. Naast de achterdeur zie je ook een rekje. Dat is de zogenaamde vatenbank.

8

Waar dient dit
rekje voor?

Zitten

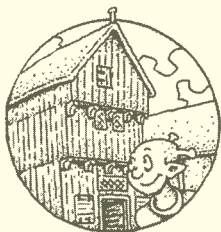
C

B

A

Potten

Eten

A

9

Welke vorm heeft het zij aanzicht van het huis?

B

C

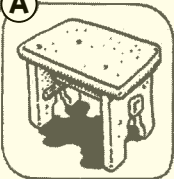

Ook de barbierchirurgijn woont in deze straat. (Je zegt het zo: Bar-Bier-Shjie-Rur-Gijn. Moeilijk hè?!) Hij is de kapper, de dokter, de apotheker en de tandarts tegelijk. De schrijnwerker is de meubelmaker van de stad. Hij maakte allerlei soorten stoelen. Kijk maar eens in de huizen of je ze kan vinden.

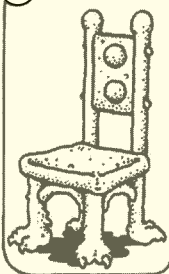
10

Welke is er niet bij?

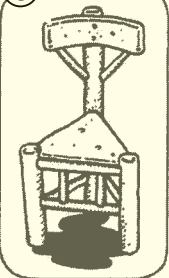
A

B

C

11

Wat is de vorm van de middeleeuwse schoen?

A

Punt omhoog zonder hak

B

Platte punt met hak

C

Punt omhoog met hak

Het duurste huis is dat van de pottenkoopman. Dit huis is van baksteen, heeft grote

ramen en wel twee verdiepingen en een vliering met hun eigen verwarming. In het huis zijn drie haarden met elk een eigen schoorsteen. Dus dat betekent belasting betalen! De pottenkoopman heeft zelfs een secreet (wc) binnen. Je bent vast al wel bewoners van de stad tegengekomen. In de middeleeuwen was het warm en netjes om een hoofddeksel te dragen. De mannen dragen een kapertje, de vrouwen een hoofddoek.

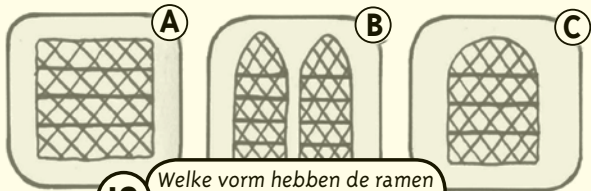
Wist je dat de Middeleeuwers geen plastic kennen? Kammen om je haar mee te kammen worden gemaakt van hoorn van een koe, tand van een walrus of van gewei van een hert!

Route: Aan het einde van de Heerestrade zie je het klooster, het grote gebouw recht voor je.

KLOOSTER

Er zijn veel kapellen, kerken en kloosters in de stad. Godsdienst speelt een belangrijke rol in het leven van alledag. Er zijn talrijke verschillende kloosterordes. De broeders die hier wonen zijn volgelingen van Sint Franciscus. Ze zingen en bidden, geven onderwijs, verzorgen zieken en helpen de armen. Ook bieden ze onderdak en voedsel aan reizigers. De broeders onderhouden een grote kruidentuin.

12

Welke vorm hebben de ramen van het klooster niet?

Venster 1: Hunebedden

Een hunebed is niet gewoon een hoop stenen. Het is een graf voor overleden familieleden. Maar zo'n graf is niet zomaar gemaakt! De Hunebedbouwers gebruikten namelijk zwerfkeien uit de ijstijd, die soms wel 20.000 kilo wogen! Die kun je niet zomaar verslepen! Heb je al geprobeerd de grote zwerfkei naast het Hunebed te verplaatsen?

Het is zwaar he!? De Hunebedbouwers hadden daar wat op gevonden! Ze trommelden sterke mannen en een paar ossen op om de stenen over houten rollers of sledes te verslepen. Daarna maakten ze een dam om de stenen tegenaan te zetten, die het dak moesten dragen en zetten ze die in kuilen, om ze goed vast te zetten. Vervolgens plaats-ten de hunebedbouwers hellingen, zodat ze de steen die het dak werd (deksteen) niet hoefde te tillen. Daarna groeven ze het hunebed uit.

Canon van Nederland

Venster 2: De Romeinse Limes

Op de grens van de Romeinse wereld

De Romeinen hebben veel landen veroverd. De grens van hun rijk noemden zij de Limes. In Nederland loopt deze langs de Oude Rijn. De Limes gaat vanuit Duitsland langs Nijmegen, Utrecht, Alphen aan den Rijn en via Leiden naar Katwijk. Langs deze grens bouwden de Romeinen wachttorens en forten. De soldaten woonden dus langs de grens en zij verbleven hier een paar honderd jaar. Zo ontstond er ook contact met de lokale bevolking. De Romeinen vervoerden hun goederen van en naar Nederland.

Eén schip kon vaak tonnen aan materiaal (steen, hout, graan en wijn) vervoeren. In Nederland zijn veel van deze schepen teruggevonden, o.a. bij Zwammerdam (vlakbij Alphen aan den Rijn). Nu worden in Archeon de Zwammerdamschepen gemaakt van het opgegraven hout.

Canon van Nederland

Venster 3: Willibrord

De Friezen worden Christenen.

In de Heerestrate uit de late middeleeuwen staat een Klooster. Daar leven Christelijke broeders. Maar in de vroege middeleeuwen geloofden de Friezen in Nederland nog in natuurgoden zoals Wodan en Donar.

Ongeveer 1200 jaar geleden kwam een Engelse monnik met de boot naar Nederland toe om dat te proberen te veranderen. Hij heette Willibrord. Maar die Friezen bekeren tot het christendom, dat was nog niet zo makkelijk! Het was vóór hem nog niemand gelukt! De Friezen vonden het namelijk helemaal niet nodig om in iets anders te geloven. Ze hadden toch zelf al goden!?

Door veel te praten met de Friezen, maar ook door geweld te gebruiken en door de Friezen wonderen te laten zien, lukte het Willibrord om een deel van de Friezen te bekeren. Hij kreeg hulp van de Franken. Een volk in Nederland dat al bekeerd was.

Canon van Nederland

Venster 4: Karel de Grote

Een machtige Keizer

Heb je een kijkje genomen in Dorestad? Dat was een hele belangrijke handelspost van Karel de Grote. Hij werd koning van het Frankische Rijk in het jaar 771. Toen was het Rijk al heel groot. Het liep helemaal van Nederland tot aan het zuiden van Frankrijk (Aquitanië), maar hij vond dit nog niet groot genoeg, want hij veroverde er ook nog een deel van Duitsland (Saksen en Beieren) en een deel van Italië (Lombardije) bij! Karel de Grote was heel goed in zijn werk! Hij heeft bijvoorbeeld het onderwijs verbeterd, ook al kon hij zelf nauwelijks schrijven! Om zijn grote rijk te besturen verdeelde Karel de Grote zijn land in kleine gebieden. Karel de Grote had vazallen die zijn gebieden "in leen" kregen. Zij gingen hem helpen en adviseren. Karel hechtte groot belang aan onderwijs, cultuur en wetenschap. Hij richtte scholen op waar jonge edellieden werden opgeleid voor de staatsdienst.

Venster 5: Hebban olla vogola

Nederlandse teksten op papier.

In de middeleeuwen konden weinig mensen in Nederland eigenlijk nog schrijven. Monniken konden dat wel! Maar, zij schreven helemaal niet in het Nederlands, want het Nederlands werd alleen nog gesproken. De monniken schreven in het Latijn.

Ze deden heel lang over het overschrijven van een boek, omdat het heel netjes geschreven moest worden en er mooie tekeningen bij gemaakt moesten worden! Verluchtigen heet dat. Omdat boeken nog niet gedrukt konden worden, moesten de monniken zo'n boek steeds opnieuw naschrijven. Dat was heel veel werk, monnikenwerk!

De monniken schreven met een veer. Als die bot was, dan testten ze het in de achterkant van een boek. Eén van de monniken testte zijn veer in 1100 door dit op te schrijven: "Hebban olla vogala nestas hagunnan hinase hic anda thu, wat unbidan we nu? Die zin betekent: "Alle vogels zijn al aan het nestelen, behalve jij en ik. Waar wachten we nog op?". Dat is het eerste complete Nederlandse zinnetje ooit dat is teruggevonden.

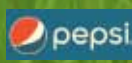

DE ANTWOORDEN:

Archeologisch huis	1. C	1. B	1. B	1. B
	2. C	2. C	2. B	2. C
	3. B	3. C	3. B	3. B
Prehistorie	4. C	4. A	4. C	4. C
	5. C	5. B	5. C	5. C
	6. A	6. C	6. A	6. A
	7. B	7. C	7. C	7. B
	8. B	8. A	8. A	8. A
	9. C	9. C	9. C	9. A
	10. B	10. B	10. B	10. A
	11. 2-10-5-4	11. 2-10-5-4	11. A	11. A
	12. B	12. B	12. A	12. A
Romeinse tijd	1. B	1. B	1. A	1. A
	2. C	2. C	2. A	2. A
	3. C	3. C	3. B	3. B
	4. A	4. A	4. A	4. A
	5. B	5. B	5. C	5. C
	6. C	6. C	6. A	6. A
	7. C	7. C	7. C	7. C
	8. A	8. A	8. B	8. B
	9. C	9. C	9. A	9. A
	10. B	10. B	10. B	10. B
	11. 2-10-5-4	11. 2-10-5-4	11. A	11. A
	12. B	12. B	12. A	12. A
Middeleeuwen	1. Ida	1. Ida	1. A	1. A
	2. A	2. A	2. A	2. A
	3. B	3. B	3. B	3. B
	4. A	4. A	4. A	4. A
	5. C	5. C	5. C	5. C
	6. A	6. A	6. A	6. A
	7. C	7. C	7. C	7. C
	8. B	8. B	8. B	8. B
	9. A	9. A	9. A	9. A
	10. B	10. B	10. B	10. B
	11. A	11. A	11. A	11. A
	12. A	12. A	12. A	12. A
	13. A	13. A	13. A	13. A
	14. C	14. C	14. C	14. C

Operatie Zwammerdamschepen
 Restauratie van de Rijks Maritieme Erfgoed
 Collectie Romeinse schepen van Zwammerdam

Het *Groene Hart* van Holland

